

УДК 338.03

О.М. Стрішенець - доктор економічних наук, професор,
зав. кафедри економічної теорії Східноєвропейського
національного університету ім. Лесі Українки

М.М.Стрішенець – доктор історичних наук, професор,
зав. кафедри соціально – гуманітарних дисциплін
Європейського університету (Тернопільська філія)

ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ У ПРАЦЯХ І.Я. ФРАНКА

Роботу виконано на кафедрі економічної теорії
Східноєвропейського національного університету
ім. Лесі Українки

У статті висвітлюються категорії та положення економічної теорії, розглянуті у працях І.Я.Франка: товар, гроші, капітал, рента. Розглядається обґрунтування змісту предмету економічної теорії, застосування її економічних законів і категорій для аналізу соціально - економічного становища Галичини.

Ключові слова: економічна теорія, політична економія, економічний лад суспільства, товар, гроші, капітал, рента, теорія трудової вартості, економічна доктрина марксизму.

Стришенец Е.Н., Стришенец Н.М. Вопросы экономической теории в трудах И.Я.Франко. В статье освещаются категории и положения экономической теории, рассмотрены в трудах И.Я.Франко: товар, деньги, капитал, рента. Рассматривается обоснование предмета экономической теории, применение ее экономических законов и категорий при анализе социально - экономического положения Галиции.

Ключевые слова: экономическая теория, политическая экономия, экономический строй общества, товар, деньги, капитал, рента, теория трудовой стоимости, экономическая доктрина марксизма.

Strishenec H.M., Strishenec N.M. Economics matters in I.Y. Franko's works. Taken up categories and notions of Economics in I.Y. Franko's works, in particular, goods, money, capital and lease are exposed to light in the article as well as elements of the economic theory subject, its laws and categories implementation for the socio – economic analysis of Galicia position are examined.

Key words: economics, political economy, economic order of the society, goods, money, capital, lease, theory of labor cost, economic doctrine of Marxism

Постановка наукової проблеми та її значення. У період становлення

інформаційного суспільства, перехід від індустріальної до пізньоіндустріальної економіки зростає інтерес до світової економічної думки, окремих народів та особистостей. За роки незалежності в Україні відбувається активізація вивчення наукових економічних напрацювань видатних вчених. Яскравим доказом цього є творча спадщина І.Я.Франка, відомого поета, письменника, вченого, громадського діяча. Його думки з питань економічної теорії, економічного ладу суспільства, щодо виробничого досвіду, організації та експлуатації природних і людських ресурсів Галичини можна буде застосувати при розробці національної моделі реформування економіки країни на ринкових засадах. Тема дослідження – актуальна, відповідає теоретичним і практичним викликам сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль І.Я.Франка у розвитку економічної науки розглядалася у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Вагомий внесок у її вивчення зробили такі відомі вчені, як Д.Ф. Вірник, Є.А. Голубовська, С.М. Злупко, Л.Я. Корнійчук, М.З.Лозинський та ін. [1; 3; 4; 5; 6], але економічні погляди І.Я.Франка у галузі економічної теорії висвітлені недостатньо: не має жодної наукової монографії, а опубліковані статті торкаються названої вище теми лише частково або опосередковано. Тому багато питань залишається ще нез'ясованими.

Мета дослідження – розглянути економічні погляди І.Я.Франка у галузі економічної теорії, трактування ним економічних законів та категорій, економічного ладу суспільства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Іван Якович Франко (1856 – 1916 рр.) – видатний поет, письменник, публіцист, вчений, енциклопедично освічена людина, громадсько – політичний діяч. Він народився 27 січня 1856 року у селі Нагуєвичі поблизу Дрогобича на Львівщині. Загальноосвітню підготовку здобув у Дрогобицькій гімназії. Після її закінчення поступив навчатися на філософський факультет Львівського університету. Будучи студентом, бере участь у громадсько – політичному житті Галичини, виступає проти утисків населення краю австро – угорськими і

польськими органами влади. За активну громадянську позицію, захист інтересів селян і робітників, за боротьбу з метою встановлення справедливого суспільного ладу був відрахований із числа студентів Львівського університету. Чотири рази притягувався до судової відповідальності. Тюремне ув'язнення відбував у Львові та Коломиї. Після ув'язнення продовжує навчання у Чернівецькому і Віденському університетах. В останньому виші (1894 р.) отримує диплом і здобуває ступінь доктора філософії. Надіявся працювати викладачем у Львівському університеті, але через неблагонадійність йому було відмовлено. І.Я.Франко зайнявся літературною діяльністю. Написав близько 4000 літературних і публіцистичних творів, наукових праць на українській, російській, польській і німецькій мовах з різних питань знань, статей, рецензій, зробив багато перекладів та інше.

Діяльність І.Я.Франка – багатогранна. М.З.Лозинський писав: “Коли б діяльність І.Франка розложити на складові частини й оцінити кожную частину зокрема, то кожна з них варта була б того, щоб її творця признати великою людиною”. Тут мова може йти про поезію, оповідання, публіцистику, громадську діяльність, науку. “В кожній з цих областей суспільно – політичного життя він був би віднесений в історії як найвизначніший або один з найвизначніших діячів свого часу” [8, с. 44].

У 50 – ти томному виданні творів І.Я.Франка економічні праці займають дві книги. Тематика економічних дослідів надзвичайно широка. У її переліку помітне місце займають питання економічної теорії або політичної економії. Іван Якович не був теоретиком у галузі економічної науки. Він виступав головним чином її популяризатором, підпорядковуючи практичним завданням суспільства та прагнучи привернути увагу населення до необхідності вирішення невідкладних економічних проблем, до розкриття причин тяжкого становища трудового люду Галичини. В зв'язку з цензурними перешкодами та утисками влади писати відкрито про наболілі економічні проблеми було небезпечно, тому йому доводилося “заходити збоку”, пояснювати менш “дражливі для влади питання, як от про історію грошей, теорію людності,

історію селянства і т. д.” [7, с. 290]. Пояснював він їх на науковому рівні, але зрозуміло і доступно широкому загалу.

У газеті “Praca” І.Я.Франко опублікував цілу низку статей під назвою “Робітничче питання”. Це – “Хто є робітником?”, “Як постала наймана праця?”, “Що приносить нам праця?”, “На кого ми працюємо?”, “Чия вина?” та ін. В 1881 році їх було видано окремим виданням під назвою “Про працю”. Польська реакційна преса охарактеризувала збірку як таку, “де на підставі елементарних економічних основ, або за їх допомогою, викладено не тільки теорію праці, а й увесь катехізис соціалізму для робітничого класу” [7, с. 290]. Тут же відмічалось, що завданням збірки є не наука суспільної економії, а соціалістична пропаганда.

Іван Якович переклав з німецької мови на українську 24 розділ 1 тому “Капіталу” К.Маркса. Підготував “невеликий елементарний підручник економії суспільства по Міллю, Чернишевському і Марксу”. На жаль, його не було опубліковано. Часто виступав з лекціями і промовами перед робітниками, селянами і студентами на економічні теми. У виступах перед населенням, у брошурах і статтях, присвячених окремим питанням економічної теорії, застосовував її положення для пояснення й аналізу соціально - економічного становища Галичини, умов життя населення.

Існуючий в Галичині, а також у світі економічний лад І.Я.Франко визнавав таким, який не відповідає інтересам населення. Головну причину цього явища вбачав у наявності поділу людей на багатих і бідних. Але таке становище, на його переконання, не є вічним. На зміну теперішньому економічному ладу повинен прийти більш ефективніший та досконаліший. Це може відбутися в результаті всесвітньої революції, де під словом “всесвітня революція” розумівся не світовий виступ бідних проти багатих, а “цілий ряд культурних, наукових і політичних факторів, будь вони криваві або й зовсім ні, котрі змінюють всі до тогочасні поняття і основу, цілий розвиток якогось народу повертають на зовсім іншу дорогу” [15, с. 41]. Серед найбільш важливих факторів, під час зміни ладу, називає винаходи: “парових машин, телеграфів,

фотографів, мікрофонів, електричних машин і т. д.” Це, фактично, науково – технічний прогрес . “Як буде виглядати будущий лад суспільний, - пише вчений, - сього не може нині сказати ніхто, і воно впрочім нічого не становить. Наука вказує тільки одну головну засаду: капітал продуктовий, т. є. земля, машини і всі прилади праці, сирий матеріал і фабрики - мають бути спільною громадською власністю” [15, с. 42]. Новий суспільний лад не пов’язував з поверненням до патріархальних відносин, ні з ідеями революційних анархістів, а з тими теоретичними положеннями, “...що бентежать людей, ворущать їх думки і заставляють шукати нових доріг, і в тім їх історична заслуга. Але певності, панацеї в них не шукайте”.

Завдяки науки і освіті новий економічний лад може встановитися розумніше і лагідніше, в порівнянні з Великою французькою революцією 1789 – 1794 рр. Для реалізації намічених завдань, на думку вченого, слід проводити “роз’яснювальну роботу серед мас робочого люду”, поширювати правду “про злагодження послідовної революційної кризи”. Як видно, І.Я.Франко відстоює еволюційний шлях розвитку суспільства. У роз’яснювальній роботі серед населення рекомендував використовувати положення політичної економії, зокрема працю К.Маркса “Капітал”.

Рушієм розвитку суспільства І.Я.Франко вважав “голод і любов”. Голод означає матеріальні й духовні потреби, любов - єднання з іншими людьми в “родини, громади, нації.... Почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу, отсе основна підвалина всякого поступу; без неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі в ньому” [14, с. 191]. “Я переконаний, - писав дослідник, - що економічний стан народу се головна підстава цілого його життя, розвою, поступу. Коли стан економічний плохий, то говорити про поступ, науку - пуста балаканина” [15, с. 40 – 41].

Під впливом марксизму у І.Я.Франка формується погляд на предмет політичної економії. Спочатку він розглядав її як науку про народне господарство, пізніше писав, що політекономія - “це наука абстрактна”, предметом якої є вивчення не лише економічних законів “теперішньої

суспільності, а й загальних законів праці людської, суспільних зв'язків між людьми”, називає політекономію “... найважливішою з усіх наук” [15, с. 42], бо вона “досліджує причини злиднів і багатств людей, вчить про працю, її наслідки та їх поділ” [11, с. 31 - 32]. “Безперечно, – пише І.Я.Франко, - ця наука (політекономія – О.С., М.С.) має найбільше значення для працюючого народу, бо навчає, що єдиною основою людського щастя й добробуту є праця. Вона (політекономія – О.С., М.С.) сміливо й ясно вказує на права працюючих людей, на їх потреби і нестатки, спрямовує до запровадження справедливішого поділу самої праці та її плодів” [7, с. 292]. Продовжуючи далі свою думку про захист інтересів трударів, вчений зазначає, що “лише ці класи входять в нашу програму, про них тільки говоримо і їм тільки передусім бажаємо добра” [13, с. 206].

Метою політичної економії І.Я.Франко вважав “загальні закони праці людської”. Аналізуючи історію законів та категорій, вказував на те, що вони мають перехідний характер. Існуючі закони не можна вважати незмінними. Потрібно постійно шукати нові форми, “котрі після нашого знання були б відповідніші для суспільної праці та суспільного добробуту”. При цьому вчений підкреслював, що не можна “найти тут кращого провідника над Карла Маркса” [7, с. 292]. Проте з кінця ХІХ ст. він все частіше починає виступати з критикою економічної доктрини марксизму. Це можна помітити у рецензії на книгу Ю. Бачинського “Україна і гредента” та праці “До історії соціалістичного руху”. В останній наводить порівняння змісту праці В. Консідерана “Принципи соціалізму” і “Маніфесту Комуністичної партії” К.Маркса і Ф.Енгельса та вказує на велику кількість запозичень із праці В. Консідерана [3, с. 347].

При аналізі категорій і важливих положень політекономії І.Я.Франко особливий наголос робить на таких категоріях як товар, гроші, капітал, рента. Говорячи про товар, дає кілька його визначень. Товар – це продукт праці, створений не для власного споживання, а для обміну, “для заміни” [10, с. 227]. Виділяє дві властивості товару: мінову та споживчу вартість, дає популярне їх тлумачення. Товаром у І.Я.Франка являється і праця, яка визначається як певне

напруження органів тіла (м'язів, нервів, мозку тощо), як затрати фізичних та розумових сил. Величину праці ставить у залежність від існуючих обставин. “Плата робітника, незважаючи на свою змінність, ніколи значно не підноситься понад суму, конче потрібну для утримання робітника та його сім’ї, але й ніколи не спадає значно нижче цієї суми” [7, с. 290]. На думку І.Я.Франка, “ціною праці керує той самий закон, що й ціною інших товарів”, але зводить він його до “залізного закону заробітної плати” Ф.Лассаля, що на переконання дослідниці Л.Я.Корнійчук, є не зовсім логічно.

І.Я.Франко відстоює теорію трудової вартості, “вважає її єдино науковою” [2, с. 22 - 25]. “Наука економії, – зазначає він, – каже, що без праці немає вартості”. Але більш глибокого розуміння цієї категорії не дає. “Вартість товару, - пише вчений, - більш – менш дорівнює коштам його виготовлення і виявляється тож, що називається ціною товару”. Щодо міри вартості, то підкреслює: “Вартість товару зростає настільки, наскільки в нього вкладено більше людської праці, або інакше кажучи: людська праця є мірою вартості товарів”. Додаткову вартість визначає як надлишок праці понад заробітну плату. “Робітник в тім часі, на котрий найнявся, витворює далеко більше, ніж скільки виносить його плата. Він витворив надвишок вартості понад вартість своєї плати” [10, с. 227].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Економічні погляди І.Я.Франка відбивали складний процес поступового засвоєння ним передових зразків західноєвропейської та світової економічної думки. Вплив на формування його соціально – економічного світогляду мали вчення соціалістів – утопістів, економічне вчення марксизму, праці вчених – економістів західноєвропейських країн, зокрема Дж. Мілля. Вивчав він і громадську та літературну спадщину Т.Г.Шевченка, російських революційних демократів О.І.Герцена та М.Г.Чернишевського. Захоплювався ідеями соціалізму (громадівства) М.П.Драгоманова. Відстоював суспільну власність, дотримувався трудової теорії вартості, яку вважав “єдино науковою”.

Ринкове виробництво розумів як виробництво, засноване на найманій

праці. Для розкриття механізму експлуатації використовував вчення К.Маркса і Ф.Енгельса про капітал і додаткову вартість, аналізував шляхи зростання останньої. Сприймав загальний закон капіталістичного нагромадження, відкритий К.Марксом. Визнавав неминучість перемоги соціалізму. Шляхи його утвердження пов'язував з еволюційним поширенням освіти, науки і національної свідомості.

І.Я.Франко був соціалістом по симпатії, але далеким від його наукового розуміння. Вивчивши ідеї марксизму, критично осмисливши, приходять до необхідності їх перегляду і навіть заперечення, особливо методів реалізації завдань. Економічну доктрину марксизму вважав антигуманною, програму “державного соціалізму пов'язував з державним деспотизмом та уніформізмом”. У випадку організації держави на марксистських засадах, люди можуть потрапити до рук деспотів. Засторога перед можливими стражданнями людей від реалізації марксистського вчення не була належно оцінена ні в Україні, ні у світі.

Література

1. Вірник Д.Ф., Голубовська Є.А. Економічні погляди І.Я.Франка / Д.Ф.Вірник, Є.А.Голубовська. - Київ: Держвидав, 1956. - 185 с.
2. Злупко С.М. Іван Франко – економіст / С.М.Злупко. – Львів: Вид – во Львів. нац. ун – ту ім. І.Франка, 1992. – 206 с.
3. Злупко С.М. Історія економічної теорії. Підручник. 2 – ге вид., виправлене і доповнене / С.М.Злупко. - Київ: Знання, 2005. - 719 с.
4. Злупко С.М. Українська економічна думка. Постаті і теорії / С.М.Злупко. - Львів: Євросвіт, 2004. – 544 с.
5. Злупко С.М. Роль І.Я.Франка у розвитку економічної науки на Україні / С.М.Злупко // І.Я.Франко – вчений. Тези доповідей ІХ щорічної наукової сесії, присвяченої вивченню творчості І.Я.Франка. 12 - 14 листопада 1964 року. – Львів, 1964. – С. 31 - 33.
6. Історія економічної думки України. Навчальний посібник. Керівник авт. колективу Р.Х.Васильєва. - Київ: Либідь, 1993. – 272 с.
7. Корнійчук Л.Я. Історія економічної думки України. Навчальний посібник / Л.Я.Корнійчук. - К.: Вид - во Київ. нац. екон. ун -ту, 2004. – 431 с.
8. Лозинський М. Іван Франко / М.Лозинський. – Відень, 1917. – 118 с.
9. Франко І.Я. Автобіографія. З листа до М.П.Драгоманова / І.Я.Франко // Твори. У 20 – ти т. Т.1. – Київ: Держвидав, 1956. – С. 15 – 21.
10. Франко І.Я. Передмова до окремого видання 24 – го розділу “Капіталу” К.Маркса /І.Я.Франко //Там же.Т.9.– Київ: Держвидав,1956.–С.225- 263.
11. Франко І.Я. Наука і її становище щодо працюючих класів / І.Я.Франко // Там же. – С. 30 – 38.
12. Франко І.Я. Еміграція галицьких селян/І.Я.Франко//Там же.–С.311- 319.
13. Франко І.Я. Робітники і трудівники / І.Я.Франко// Там же. – 201 - 217.
14. Франко І.Я. Найновіші напрями в народознавстві / І.Я.Франко // Там же. - С. 189 - 205.
15. Франко І.Я. Лист до О. Рошкевич від 20 вересня 1878 року/ І.Я.Франко// Твори. У 20 – ти т. Т. 20. – Київ: Держвидав, 1956. - С. 39 - 43.

Стрішенець Олена Миколаївна, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки;

Стрішенець Микола Михайлович, доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціально - гуманітарних дисциплін Європейського
університету (Тернопільська філія).

Адреса:

кафедра економічної теорії, економічний факультет,
вул.Винниченка, 28, каб.308

43021 м.Луцьк

